

Kansankieltä etsimässä

Dante Alighieri: *Kansankielestä. De vulgari eloquentia*. Suomentos ja selitykset Päivi Mehtonen ja Jaana Vaahtera. Faros 2021.

Latinan kielellä on keskeinen asema eurooppalaisessa kulttuuriperinnössä. Keskiajalla se oli kirkon ja hallinnon virallinen kieli, kansainvälisen kanssakäymisen *lingua franca*, sekä taiteen ja tieteen kieli. Ennen 1300-lukua lukutaitoisuus perustui latinan kieleen, sillä kansalliskielet eivät olleet niin normitettuja, että luku- ja kirjoitustaidon opettelua olisi voitu aloittaa niistä. Kansankielten asema eteni harppauksin vasta myöhäiskeskiajalla, ja yksi merkittävä virsitanpylväs tässä kehityksessä oli Dante Alighierin (1265–1321) teos *De vulgari eloquentia* (1304–05), jota on kutsuttu jopa ”modernien eurooppalaisten kielten itsenäisyyden julistukseksi”. Se on nyt suomennettu ensimmäistä kertaa ja nimellä *Kansankielestä*. Onnistunutta nimivalintaa suomentajat, Päivi Mehtonen ja Jaana Vaahtera, perustelevat sillä, että alkupeiräisessä nimessä esiintyvä ”kainopuheisuus” (*eloquentia*) tuntuisi viittaamaan pikemmin proosaan kuin runouteen, ja kyseessä on runousoppi.

Kansankielestä on teos kielestä ja runoudesta. Sen alkuosa käsittelee kielen yleistä olemusta ja sen syntyä. Jälkimmäinen osa esittelee kirjallisuuden aihepiirejä,

runomittoja ja musiikillisia piirteitä. Dante ei keskity käsittelemään kansankielen suhdetta viralliseen normitettuun latinaan vaan hän vertailee keskenään kolmea merkittävää puhuttua kielimuotoa (vernakulaaria): ranskaa, oksitaania ja italiaa. Tässä kisassa ”ylimpänä kukoistaa italia, luonnollinen ja elävä äidinkieli”.

Dante kutsuu ”kansankieleksi sitä kieltä, jonka lapset oppivat ympärillään olevilta siinä vaiheessa, kun he alkavat eritellä ääniä. Tai: kansankieli on se kieli, jonka opimme ilman mitään sääntöjä, kun jäljittelemme hoitajaamme”. Hän kutsuu kansankieltä myös ensisijaiseksi verraten sitä latinaan, joka on toissijainen kieli. Se saavutetaan pitkän ajan kuluessa kouluopetuksen avulla, ja sitä rajoittavat normit. Harvat saavuttavat sen täydellisen hallinnan, hän toteaa. Tässä Dante puhuu latinasta oppineisuuden kielenä, jota opiskeltiin sekä toisen asteen kouluissa että Artes-tiedekunnissa. Suomentajat muistuttavat, että ylistäessään italian etevämyyttä Dante ei haasta latinan valta-asemaa korkeakulttuurin kielenä.

Kansankieli on jalompaa, sillä ihmislaji käytti sitä ensimmäiseksi ja koska koko maailma käyttää sitä, Dante perustelee. Siinä ei ole sääntöjä ja se muuttuu jatkuvasti, latina sen sijaan on muuttumaton. Nämä ajatukset heijastelevat keskiajalla vallinnutta käsitystä, että vain pyhissä kielissä, joita olivat latina, kreikka ja heprea, saattoi olla sääntöjä ja vain niistä kielistä voitiin laatia kielioppeja.

Kansankielten alttius muutoksille ja variaatioille oli myös haaste Danten etsiessä jaloa kansankieltä. Ei ollut yhtenäistä Italiaa, ei kielellisesti eikä poliittisesti, vaan hän saattoi tunnistaa jopa neljätoista eri kansankieltä, joissa lisäksi oli omia variaatioita. Missä niistä siis oli italian kielen erinomaisuus? Se ei ainakaan ollut Roomassa, sillä siellä puhuttu murre oli Danten mielestä kaikista rumin. Eikä hän maailmankansalaisena suosinut myöskään oman kotikaupunkinsa Firenzen

kielimuotoa vaan päätyi odottamatomaan lopputulemaan: ”Kielistä ylin on parhaimpien kirjailijoiden Italiassa käyttämä runouden kieli.” Mikään yksittäinen murre ei täyttänyt jalon kansankielen ehtoja.

Mikä oli *Kansankielestä*-teoksen merkitys? Dante kartoitti ensimmäisenä italialaisen kielialueen ja oli edelläkävijä murteiden tutkimuksessa. *Kansankielestä* ei ollut ensimmäinen kansankielinen runosoppi vaan trubaduur Raimon Vidal oli jo laatinut *Runonlaadinnan perusteensa* noin vuonna 1210 oksitaaniksi, ja islantilaiset olivat saaneet oman muinaisnorjan poetiikkansa noin vuonna 1145. Kukaan ei kuitenkaan ollut kirjoittanut latinaksi kansankielisestä runoudesta niin kattavasti kuin Dante.

Lopuksi voisikin kysyä, miksi Dante kirjoitti teoksensa latinaksi. Suomentajien selitysten mukaan hänen tarkoituksensa oli vakuuttaa omasta asiastaan myös oppineisto, joka oli tottunut käyttämään latinaa. Samalla hän tuli liittäneeksi sen latinankielisten runousoppien perinteeseen. Parhaat kansankieliset runoilijat olivatkin Danten mukaan oppineita, sellaisia kuin hän itse *Jumalaisen näytelmän* kirjoittajana.

Danten kuolemasta tulee tänä vuonna kuluneeksi 700 vuotta, siksi onkin sopivaa, että hänen omintakeinen ja merkittävä teoksensa *Kansankielestä* on juuri juhluvuonna julkaistu kahden asiantuntevan kääntäjän ja tutkijan suomennoksena. Johdanto ja selitykset valaisevat erinomaisesti teoksen merkitystä ja historiallista kontekstia. Teoksen olemassaolo kertoo jotain runouden olennaisesta roolista keskiajan oppineessa kulttuurissa. Italian kieli sai runousoppinsa heti 1300-luvun alussa, kun taas varhaisin italian kielioppi, Leon Battista Albertin *Grammatica della lingua toscana*, laadittiin yli 100 vuotta myöhemmin, vuosina 1437–41.

ANNELI LUHTALA

Kirjoittaja on latinan kielen apulaisprofessori Helsingin yliopistossa.